

BETYÁRHISTÓRIÁK

S. NAGY ANIKÓ

A Vásárhelyi-pusztta hagyományvilágának sajátos részét jelentik a betyártörténetek. Kevés szavú, sok dolgú pusztai emberek őrizték, adták tovább a betyársorba került szegénylegények tetteit, melyek indítékai a közös szegényparaszti sorsban gyökereztek.

A Vásárhelyi-pusztán a múlt században folyó nagyarányú pásztorkodás elősegítette a betyárkodó életmód fennmaradását. A pusztai pásztorok nem, vagy csak nagyritkán mentek be a városba. A vizenyős, nádas terület jó hazája volt a betyároknak, itt már megszűnt a pandúrok biztonsága.

A betyárvilág a szabadságharc leverése után különösen nagy méreteket öltött. A honvédek egy része a császári hadseregbe sorozás helyett a bujdosást, a betyáréletet választotta. Dobozy Lajos vásárhelyi főszolgabíró 1849. aug. 9-én jelentette a Csongrád megyei császári biztosnak, hogy a szőregi csata után sokan a honvédek közül a „Vásárhelyi rétnek és tanyáknak vették utjukat ...”¹ A pásztorok befogadták őket, a magányos tanyák rejtettek adtak nekik.

A betyárok nappal békés pásztoroknak látszottak. „Nappaltatók”, „lappangtatók” segítségével fedezve voltak a hatóságok előtt.² Főleg éjjel tevékenykedtek, általában 4—6 tagú bandákban. Nappal együtt ritkán mutatkoztak. Új tagnak nagyon nehéz volt bejutni a bandába, előbb próbákat kellett kiállniuk.

A Vásárhelyi-pusztta betyárai tolvajlásaitak leggyakrabban Orosházán és környékén követték el. Volt idő, amikor az orosházi nagygazdák nem merték kiengedni jószágaitak a mezőre. Az ellopott állatokat a betyárok áthajtották a Tiszán (jól ismerték a gázlókat), s „Kunországban” eladták, ahol már várták az orgazdák.

Egyik legkiemelkedőbb tettük a Pest—Arad—Nagyszeben között közlekedő gyorskocsi kirablása volt Orosháza közelében 1850-ben.³ A rablás után a kiküldött lovas katonák elsősorban a környező utakat és a vásárhelyi tanyákat fésülték át.

A betyárokat sok szál fűzte a környező tanyákhoz, ahol egy-egy gazda (orgazda) átméletileg megőrizte a lopott jószágokat. Sok embert tettek gazdaggá a betyárok. A szegényeket nem bántották, a gazdag kereskedőket, nagygazdákat, földesurakat fosztották ki. A magántulajdon görcsös féltése, és a nincstelenek gyűlölete öltött testet a betyárok és a gazdagok ellentétében. A betyár bártan fogott, ha kellett, fegyvert is, neki nem volt veszténivalója. Annál több félténivalójuk volt a vagyonosoknak, kik hatósági rendeletekkel, fegyveres erők bevonásával kényszerültek magukat védeni. A hajtóvadászatok a betyárkodás alapvető okait nem szüntették meg, csak működésüket korlátozták egy-egy rövid időre.

A szegényemberek rokonszenve kísérte a betyárok tetteit. Különleges, rendkívül erős,

¹ Szabó Ferenc: A dél-alföldi betyárvilág, Gyula, 1964. 46.

² Szabó Ferenc: i. m. 64.

³ Szabó Ferenc: i. m. 84.

ügyes, igazságos embereknek látták őket. Határozottan elkülönítették tőlük a pusztán meggazdagodási vágyból, kincset remélő elemeket, kiket zsványoknak neveztek.⁴

A betyárkodás nem jelentett állandó életformát. A szegénylegények többsége mostoha körülményei miatt szükségből választotta rövidebb-hosszabb időre a betyársorsot. Nem egy betyár tért vissza ismét a becsületes emberek közé. Olyanok is akadtak, akik nappal „jó emberek” voltak, s betyárkodásukat a véletlen fedte fel, vagy hirtelen meggazdagodásuk vált gyanússá.

Tevékenységük módja szerint betyárfajták alakultak ki: gyalogbetyár, lovas betyár, kocsin járó betyár. A nép előtt a legnagyobb megbecsülésnek a lovas betyárok örvendtek.

A betyártörténetek legnagyobb része egy-egy híres betyár alakja köré csoportosul. A nép emlékezte hőseit keresztnevéükön szólítja, s nem engedi, hogy az elnyomatás jelképeivel, a pandúrokkal folytatott harcban alulmaradjanak.

A Pusztán eseményszámba ment, és hamar híre járt a neves betyárok megjelenésének. A Vásárhelyi-pusztán is őrzik Rózsa Sándor emlékét. „Rózsa Sándor többször meglátogatta a Vásárhelyi-pusztai szegényeit. Ezeket a látogatásokat nagy megtiszteltetésnek vették.

Egy alkalommal megjelent Rózsa Sándor Szőke János kunyhója előtt. A lovakat kipányválták. Rózsa Sándor megkérte a kanászt, főzzön nekik paprikást. Amikor elkészült, evéshez láttak. Minden fatányér mellett ott hevert a töltött pisztoly.

Egyszer nagy csaholásba kezdtek a kutyák. A kiskanász ijedten szaladt be a kunyhóba. Rózsa Sándor mindjárt tudta, mitől riadt meg annyira. Még arra is jutott idő, hogy megnyugtassa a fiút. Ekkorára nagy büszkén belépett a komisszárius és őt pandúrja. Egyszeribe elment a kedvük, amikor meglátták a betyárokat az asztal mellett. Vissza akartak fordulni, de a betyárok rátették a kezüket pisztolyaikra. Mit volt mit tenni, engedelmeskedtek.

Kérte Rózsa Sándor a pandúrokat, hogy tartsanak velük. A pandúrok visszautasították a szíves invitálást. Erre Rózsa Sándor azt mondta Szőke Jánosnak, hozzon a pandúroknak jó erős, csöves paprikát. A közlegényeknek 12, a komisszáriusnak 14 darab járt. A pandúrok könyörgésre fogták a dolgot, de nem volt menekvés, hozzá kellett látniuk a kegyetlenül erős paprika evéséhez. Aki megette, elmehegett. Rózsa Sándor azt mondta társainak, nem bánt a lelkiismeret, hiszen nem éhen engedtem el őket. Megköszönték a betyárok Szőke János vendéglátását és elvágtattak a közeli nádas felé.”⁵

Hasonló büntetést kapott a vásárhelyi plébános, akit Rózsa Sándor egyszer ismét hatodmagával látogatott meg. „...csapra verték a templom szent hordóit. A pocakos plébános sem unatkozott, táncolnia kellett ingben-gatyában. Gondolták, a szentatya is megéhezett, ezért vöröshagymával traktálták, amire bort kellett innia. Mikor megunták a dárídózást, még tréfálkoztak a szentatyával egy darabig, aztán faképnél hagyták.”⁶

Több betyártörténet véli felismerni a Pusztán megjelenő lovasban a híres betyárvezért. „Varró nagypapa (1899-ben halt meg 69 éves korában) mikor egyszer a kakasszéki tanyáján legeltetett, estefeledt járt az idő. A csillagok járásából látta, hogy 11 felé jár már, amikor egy betyár, fekete lovon odavágtatott. „Az Istenit kendnek, de régóta itt tüzel kend!” A szűrit leterítette és a tűz mellé feküdt. „Ha az a csillag irántunk lesz, szóljon.” Szólt is. A betyár hirtelen felkelt és Varró Mihály ekkor látta, hogy a szűr ujjá tele volt kötőfékkel (a szűr ujjá ugyanis be volt kötve). „Szó nő légyen, mer baj lesz”, — azzal elvágtatott Kakasszéknek, mert ott nagy nádas volt. Jóvágású, magas, szép takaros ember volt, körülbelül maga Rózsa Sándor.”⁷

⁴ A „betyár” szó perzsa-török eredetű, eredeti jelentése: dologtalan suhanc. A pusztai útonálló csak másodlagos jelentés. Régebben olyan bérest neveztek betyárnak, aki nyári munkákra szegődött el. A hivatalos szóhasználat nem tett különbséget a betyár és a zsvány között. (Szabó Ferenc: i. m. 59–61.)

⁵ Szőke János kései leszármazottjától gyűjtötte Gémes Gyula.

⁶ Gémes Gyula gyűjtése.

⁷ özv. Kertész Imréné, Varró Máriától és Varró Annától gyűjtötte Nagy Gyula.

Egészen másképpen írta le „az e honbani rablógazdálkodás vezére”, Rózsa Sándor személyét a katonai és polgári kormányzóság hirdetése, mely 10 000 pengő vérdíjat tűzött ki fejére. „Mintegy 40—42 éves, közép, inkább kis termetű, erős és zömök, sötét hajú és komor tekintetű. Bajuszt és barkót visel.”⁸

Haláláról különböző legendák terjedtek el.⁹ Egy változat szerint a kondorosi csárdában érte a vég. „Rózsa Sándor sokszor pihent a kondorosi csárdában. Egy alkalommal ismét megjelent. Mivel a kút vödre nem volt felengedve (ha a betyároknak nem volt tanácsos a csárdába bemenni, a vödört felengedték), mit sem sejtve bement a csárdába. Étkezés után lefeküdt a titkos búvóhelyen. Szeretőjének sem kellett több, előhívta a pandúrokat, akik agyonlőtték az alvó betyárt. Rózsa Sándorban még volt annyi erő, hogy válaszolt a gyilkos golyóra. Szeretője nem élvezhette sokáig a vérdíjat, mert Rózsa Sándor cinkosai boszút álltak rajta.”¹⁰

Számos történet fűződik a csárdákhoz, melyek forgalmasabb utak mentén, vagy útkereszteződéseknél épültek. Gyakran tértek be ide a betyárok megünnepelni egy-egy szerencsés vállalkozásukat, vagy éppen búvóhelyül választották. A bérlőkkel általában összejártak, akik orgazdasággal is foglalkoztak. Az emberek fantáziáját szinte még ma is izgatják a betyárok biztonságát szolgáló rejtekhelyek, alagutak.

Sokat emlegetett csárda volt a Lebuki csárda, mely pontosan Békés és Csongrád megyék határában épült fel (az Orosházáról Szentesre vezető út jobb oldalán). Így megeshetett, hogy az ivóban együtt iddógált betyár és pandur, persze gondosan ügyelve a megyehatárra. A csárda mögött volt egy mély gödör, ahová verekedések után a halottakat dobták. A kutasi csárdáról — ahol Rózsa Sándor is megfordult — mondják, hogy alagút vezetett az orgazda Maczelka tanyájáig.¹¹

Gondosan ügyeltek arra, hogy a pandúrok vagy katonák váratlanul ne lepjék meg őket. Őrszemet állítottak, vagy előre megbeszélt jel figyelmeztette őket a veszélyre. Amikor a pandúrokkal való találkozás elkerülhetetlen volt (a betyárok sohasem jártak fegyver nélkül), valóságos csata kerekedett. A győzelem természetesen a betyárok oldalára állt.

A híres betyártestvérekről, a Szabó gyerekekről több történet maradt fenn, melyben fegyveres harcot vívtak a pandúrokkal. A sámsoni csárdához fűződik a következő történet. „A sámsoni csárdában a két Szabó: Pali és Miska mulatoztak. A csárdának nagy istállója volt. Gaztetős volt a csárda és az istálló is. A csárda posztja soká vette észre, hogy egy komisszár hat pandúrával megérkezett. Az ajtókat a betyárok eltorlaszolták. A zsandárok rájuk gyújtották a tetőt. Azok észrevették, lóra ültek, s kinyitották az istálló ajtaját. Duplapisztollyal kilőttek, ráhajoltak a ló nyakára és a nádasba menekültek. (A körülfárt betyárok a csárdából alagúton keresztül kerültek az istállóba.) Jó vérdíj volt fejükre tűzve, ezért a komisszár szerette volna megfogni őket. Többször is kimentek a csárdába széjjel nézni. A két Szabó továbbra is látogatta a csárdát. Egyszer olyankor érkeztek, amikor a zsandárok a csárdában voltak. Jelentették nekik, hogy kik vannak a csárdában. A betyárok beköötték lovaikat az istállóba, aztán benyitottak az ivóba, mindegyik kezében egy-egy töltött pisztoly. Elszedték a zsandárok fegyvereit. Bort rendeltek, s itatták a zsandárokat. A komisszárnak egy kosár hagymát is adtak hozzá. A zsandárokat hazaküldték, de a komisszárnak meg kellett ennie a hagymát. Amikor elfogyott, a betyárok otthagyták.”¹²

⁸ Katonai és polgári kormányzóság hirdetése, (1853, márc. 26.), Szántó Kovács Múzeum, Orosháza.

⁹ Rózsa Sándor 1857-ben került csendőrkézzre. Halálra ítélték, de kegyelmet kapott. Kufsteinben, majd Vácott raboskodott az 1867-es amnesztiáig. 1869-ben ismét elfogták, halálos ítéletét a császár életfogytiglanira változtatta. 1878-ban halt meg a szamosújvári fegyházban. (*Szabó Ferenc*: i. m. 110—114.)

¹⁰ *Gémes Gyula* gyűjtése.

¹¹ *Nagy Gyula* gyűjtése.

¹² Olasz Ernőtől (Kardoskút) gyűjtötte *Nagy Gyula*.

A Szabó gyerekeket árulás következtében fogták el.¹³ A végüket többféleképpen mondják.” A Szepe tanyán fogták meg őket, ott aludtak az istállóban. A Szépénéhez jártak. Lehet, hogy ő fogatta el őket. Mialatt aludtak, elvették puskáikat, s az egyiket agyonlőtték. Az írás azt mondja, hogy élve fogták el őket. Az egyik Szabó ki volt kötve egy fához, az egyik zsandár a kikötött betyár szép nagy bajuszának egyik felét tövestől kitépte.¹⁴

Aklan János (91 éves, Orosháza) fiatal béres korában látta Szabó Pált, amikor egyszer gazdájával betértek egy csárdába.¹⁵ A gazda megmutatta neki a betyárt, aki egymagában iszogatott, s övében forgópisztoly volt. A nagyidejű Aklan bácsi így emlékszik vissza a híres alföldi betyárra: „Magassága 170—180 cm, haja hosszú és gesztenyebarna, bajusza »macskabajusz«, termete izmos és köpcös, bőre barnás, tekintete nyugodt. Különös ismertetőjele: a hátára akasztófa van sütvé. Ruházata: bőgatya, ing, fekete csizma és fekete nagy karimájú kalap. Nem szeret komázni, de a szegényekkel barátságos. Zsugori, garasos természetű. Nagyon szereti a lovát.”

Tanyájának pincéjében gyűjtötték össze a betyárok a lopott jószágokat, amit aztán eladtak. Szerencsés vállalkozásukat nagy lakomával ünnepelték meg. Egy ilyen alkalommal született az alábbi népdal:

Jaj de szépen muzsikálnak,
Az erdőben hat betyárnak.
Fekete gyűrű a sátor,
Pali Szabó benne táncol.¹⁶

Sokáig emlegették az orosháziai „betyáros” Szabó Pált, aki azonban nem azonos a vásárhelyi Szabó Palkóval. Egy érdekes történet szól arról, hogyan kapta „betyár” megkülönböztető nevét. 1847 körül ifj. Szabó Pál mint 15—16 éves gyerek a béresekkal a Száraz-ér partja közelében levő tanyájukon tartózkodott. Egyszer egy hóvihár alkalmával egy *fors-pontos* kocszi a közelben levő bürü-hídon (szalmából és fából összeállított ideiglenes hídon) akart átmenni. Az öregbéres szólt a gyereknek, hívja be őket, mert nem tudnak átmenni a Száraz-éren. Az utasok be is mentek a tanyába, s ott maradtak, míg a vihar el nem ült. Csak másnap vagy harmadnap indultak tovább. Ezen a kocsin egy állami tisztviselő utazott Budáról Aradra.

A szabadságharc bukása után a magyar fogoly tisztek egy részét Világosról vagy Gyuláról Orosházán keresztül szállították Szolnokra, s onnan tovább. Ifj. Szabó Pál az apja kocsiával, apja helyett állt elő. A fogoly tisztek között volt a fentebb említett állami tisztviselő is. Megismerték egymást. Palkó úgy ügyeskedett, hogy az ismerős fogoly az ő kocsijára kerüljön. Egy kocsira két fogoly tisztet és egy osztrák katonát ültettek. Az osztrák katonára a kocsi mellett ült hátrafordulva, hogy szembenézhesen a tisztekkel, akik a hátsó ülésen ültek. Szabó Pál úgy forgolódott, hogy az ő kocsija legyen az utolsó. Indulás előtt az egyik kerékszoget kivette, s míg helyretette, a többi kocsi elindult, s ő utolsónak maradt. Mikor Orosházától jó messzire értek, Szabó Pál a gyeplőt az *álomszíjjal* a löcsfejre vagy a gyeplüakasztóba akasztotta. Amint megakasztotta a hajtószárat, a katona felé fordult, a combja alá nyúlt és ledobta, lefordította a kocsiról, de előbb egy bizonyos ismert szót kiáltott a lovaknak, s azok lefordultak az útról, s árkon-bokron keresztül nyargaltak. Mire az osztrák katona összeszedte magát, már lőtávolon kívül voltak.

Gyomára vitte őket, mert ott volt valami ismerősük. Azután visszafordult és Szent-

¹³ 1859-ben két Szegedre tartó kereskedő kirablása után lepték meg Kiszomborban egy istállóban a Szabó gyerekeket. Szabó Miskát agyonlőtték, Palkót elfogták, halálra ítélték és felakasztották. (Szabó Ferenc: i. m. 110—114.)

¹⁴ Olasz Ernőtől (Kardoskút) gyűjtötte Nagy Gyula.

¹⁵ Aklan Lajos történetünk idején még nem élt, valószínű, hogy apjától hallotta az esetet.

¹⁶ Gémes Gyula gyűjtése.

közelében a Kórognál várta meg a Szolnokról visszatérő kocsikat. Orosházán a község-háza udvarán szigorúan kérdezték tőlük, hogy ki volt az, aki lemaradt. A parasztok csak hallgattak. Végül is egy Séllei Dávid nevezetű orosházi megmondta, hogy Szabó Pál volt az. Az osztrák tiszt 25-öt veretett Szabó Pálra, s közben mondta: „Betyár magyar! Betyár magyar!” A többiek is ott voltak és hallották.

1857-ben ifj. Szabó Pált mint gyanús osztrákkellenest elvitték Budára. Innen annak a tisztviselőnek a közbenjárására szabadult ki, akit annak idején ő szabadított ki az osztrákok fogságából.¹⁷

1871-ben Ravasz Ferenc bíró tolvajlás vádjával Szabó Pált elfogatta és a szegedi várba csukatta. Ifj. Szabó Pálné szül. Pusztai Erzsébet Bitto István magy. kir. igazságügyi miniszterhez folyamodvánnyal fordult 1872-ben férje ügyében, bizonygatva annak ártatlanságát, s kérte, hogy az ügyet tegyék át a Békés-Gyulai Királyi Törvényszékhez. „Midőn Gróf Ráday Gedeon királyi biztos ur ő Méltósága a magas Minisztérium által Szegedre küldetett, ezen kiküldetésében az 1867—68 években az alföldön megingatott személy és vagyon biztonság helyreállításával és a napirenden volt rablások tettesei kézrekerítésére és törvényszék elébe állításával lett megbízva, s ha bár a kiküldetésnél a tisztelt Gróf ur teljhatalommal ruházott is fel abból nem következik, hogy olyan egyént ki a kiküldetésben körülírt rablókkal legkisebb összeköttetésben sincs egyes egyének alaptalan vádjaira kisebb beszámítású tolvaj-sági esetekért szintén vizsgálat alá vonhasson, és a szegedi várban több hónapokon keresztül fogva tarthasson ...”¹⁸

Farkas Jancsi kocsin járó betyár volt. Ő volt a délalföldi betyárvilág utolsó közismert egyénisége. Hírét az alapozta meg, hogy lelőtt egy orosházi csendőrt.¹⁹ „Kakasszéken történt. Egyszer a pandúrok észrevették, hogy gyanús sátoroskocsi halad Orosháza felé. A kocsit követték. A megye határánál a bentlevők »kiköptek«, s a csendőrkáplár lebukott a lováról, s rögtön meghalt. Nótát is szerkesztettek róla:

Kakasszéki major alatt mi történt,
Zsandárkáplárt a lováról lelőtték,
Zsandárkáplárt vizsik temetőbe,
Farkas Jancsit pedig vizsik a börtönbe.”²⁰

Az eset változatai: „Pandúrok kísérték a betyárt Orosháza felé. Útközben kérte, hogy az egyik tanyában van a subája, fölvehesse, mert fázik. Mikor a subás betyárral a megyehatárra értek, a betyár lelőtte az egyik csendőrt, mert a suba gallérjában volt a pisztolya. A D. Kiss tanya mellett elvágatott a vezetéklovon a Pusztába délnek.”²¹

„Farkas Jancsi egy nyáron lopást követett el a nénjével. A lopott ágyneműt el akarták adni, de csendőr követte őket minduntalan. Ezt a szemfüles Jancsi észrevette. Leugrott a kocsirol, s amikor irányába ért a két csendőr, elsütötte fegyverét. A golyó az egyik csendőrt megölte. A lelőtt csendőr lába beleakadt a kengyelbe és a ló tovább húzta.”

Hosszú nyomozás után kiderült, ki volt a tettes. Farkas Jancsit elfogták és kegyetlen kínzások alá vetették. Körme alját tüvel szurkálták, ezért elvállalt mindent. 10 évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után sem hagyott fel mesterségével. Továbbra is meg-megnyirbálta a gazdagok tulajdonát. Egyszer Wolfinger Miksa sámsoni majorjából szemelt ki tizenegy hízt. A lopást Rácz Ernővel követték el, hajcsárnak felfogadták Fejes Imrét, aki fizetségül

¹⁷ Fekete Sándortól (Orosháza) gyűjtötte *Nagy Gyula*.

¹⁸ *Betyár* Szabó kiszabadítására írott kérvény, Fekete Sándor tulajdonában, Orosháza.

¹⁹ Az eset 1885-ben történt. Farkas Jancsit 1891-ben, a kisteleki csárdában fogták el. A csendőrgyilkosságot nem tudták rábizonyítani. Egyéb lopásai miatt 10 év börtönre ítélték. (*Szabó Ferenc*: i. m. 130.)

²⁰ özv. Kertész Imréné, Varró Máriától és Varró Annától (Székkutas) gyűjtötte *Nagy Gyula*.

²¹ U. o.

két hízt kapott. Le is vágta őket, de vesztükre a környékbeliek felismerték a jószágok fején Wolfinger billogát.

A gyanútlan Farkas Jancsit és Rác Ernőt elfogták és törvényszék elé állították. Wolfinger dühében arcul ütötte Rácot. Erre már Farkas Jancsi válaszolt, megígérte, ha kiszabadul, első találkozásukkor megöli. A méltóságos Wolfinger úr ijedtében visszavonta a feljelentést.²²

Ahhoz, hogy a betyárok céljukat elérjék, szabadságukat megtarthassák, a paraszti felfangosság bő tárát kellett alkalmazniuk. Sok mindenhez kellett érteniük: különleges zárak, lovak béklyóinak kinyitásához, fal zajtalan aláásásához, hamis kutyák megszelídítéséhez. Tetteiket sokszor kifordított subában, álarcban vagy bekormozott arccal követték el. Zsádarabot kötöttek lovaik patájára vagy a kocsi kerekére. Üldözésük közben a lófárasztás taktikáját alkalmazták.²³

A ménés elhajtásához különösen értett Mónus István. Egy alkalommal elhatározták, hogy a majláti ménest *elszakajtják*. El is szakajtották: Mónus, a két Nyíri és a két Forrai. A csikósok észrevették, *ütlegre* került a sor. A két Nyíri és a két Forrai verekezés hevében csikóst ölt. Mónus azt a szerepet kapta, hogy lovon elszakajtja a ménest. Gyors tempóban szétugrasztotta a ménest, az elhajtott rész élére ugrott, a többiek pedig közrefogták, s meg sem álltak a Tiszáig. Beugrottak a Tiszába, s Kunországba mentek. Már várták őket, a lovakat ugyanis előzőleg eladták.

A zsandárok megkeresték őket „útbaigazítókkal”. Nem is tagadtak. Mónus 10 évet kapott, a másik négyet a város szélén felakasztották. Éjszaka mind a négy holttestet ellopolták. Mónus soha többet nem mert betyárkodni.²⁴

Gyors észjárása mentette meg a Vásárhelyi-pusztán lakó Szőke Jánost 12 év nehéz katonai szolgálattól. „Az osztrák hadsereg császári toborzókat küldött szét az országba. Az egyik toborzáson az újonc katonák bortól mámorosan énekelték: Állj be pajtás katonának, jobb dolgod lesz, mint apádnak! Volt aki beállt, de Szőke János tudta, hogy ez csak ámitás. Nála a szép szó nem használt. Erre előkerült a pánya (lasszó). Szerencséjére jutott annyi ideje, hogy be tudott szaladni a csűrhe közé. A toborzók utána vetették magukat. Szőke János a szüre alá dugott egy kismalacot. A szegény állat elkezdett visítani. Erre a kocák megvadultak és nekiugrottak a verbuválóknak, lehasították a pantallójukat. A toborzók eszeveszetten menekültek a kocsijukra, a disznók pedig tovább üldözték őket.”²⁵

A pusztaiak még sokáig derülhettek azon az eseten, ami az egyik kakasszéki tanyán történt egy disznótör alkalmával. „Este vacsora után, amikor a bőrduda megszólalt, beállított egy idegen. Etették, itatták. Táncre is perdült, s a gazdaasszonyt annyira megforgatta, hogy még a papucs is leesett a lábáról. A vendég danolta:

Áss Balázs, kaparj Tamás,
Lőrinc a vendég!

Reggel az öreg gazda fázott: „Füccsél be anyjuk, hideg a ház!” Akkor vették észre, hogy az ágy alá helyezett teknőből eltűnt a szalonna és a hús. Amíg a kedélyes vendég mulattatta őket, a cimborák kiásták a fal alját. Sohasem lett meg.²⁶

A múlt század végén megromlott a betyárok és a nép közötti jó viszony. Megindult a hajsza a földért. A parasztság nagy része minden erejét vagyongyűjtésre ölte, egész élete keserves kuporgatás volt. Amint egy kis tulajdonhoz jutott, már nem látta szívesen a betyá-

²² Gémes Gyula gyűjtése.

²³ Szabó Ferenc: i. m. 66.

²⁴ Olasz Ernőtől (Kardoskút) gyűjtötte Nagy Gyula.

²⁵ Gémes Gyula gyűjtése.

²⁶ özv. Kertész Imréné, Varró Máriától és Varró Annától (Székkutas) gyűjtötte Nyagy Gyula.

rokat. A pusztai tanyák kicsiny ablakaira rácsok kerültek. Az ajtókat jól beretesztették, két-három erős fával is. Éjjelre minden *ütleget* (botot, vasvillát stb.) bevitték a tanyába.

Varróné (1925-ben halt meg 94 éves korában) életében sokszor emlegette, hogy régen este féltek kimenni, „mer ránkgyüttek a rosszembörök”.²⁷

Mégis az összegyűjtött betyártörténetek közül mindössze csak egy szól arról, hogy a betyárok jártak pórul.

„Nagy János módos parasztgazda a Vásárhelyi-pusztán, a Fehértó partján élt. Nagy János uram gazdag állatállománnyal rendelkezett. Egy hétfői vásáron eladott 11 hízómarhát, amiért szép összeget kapott. Esteledett, Nagy János bezárkózott cselédjével.

Nem tudtak elaludni. Tíz óra tájt halk evezőcsapásra lettek figyelmesek. A gazda számított a hivatlan látogatásra. Cselédje kezébe előltöltős puskát nyomott, maga pedig kaszát ragadott és az ablak mellett várta a fejleményeket. A betyárok először az ajtón kísérelték meg a behatolást. Ez a szándékuk kudarcot vallott, ezért az ablakon próbálkoztak. Kifeszítették az ablakot, hogy bemásszanak.

Nagy János uramnak sem kellett több, elkezdett csapkodni az éles szerszámmal. Ettől sem riadtak vissza a hivatlan vendégek. Az egyik legény bebújt, s az lett a veszte, mert a kasza a másvilágra küldte. Társai még próbálkoztak egy darabig, de újra és újra visszariadtak a táncoló kaszától. Így szégyenszemre eltávoztak.”

A betyárok felett aratott ritka győzelmet nagy lakomával ünnepelték meg.^{28, 29}

²⁷ U. o.

²⁸ Gémes Gyula gyűjtése.

²⁹ A betyárvilággal foglalkozó fontosabb tanulmányok: *Dömötör Sándor*: A betyárromantika, *Ethnographia* XLI. évf. 1930., *Uő.*: A vasi betyárvilág kezdeteiből, *Vasi Szemle* XVIII. évf. 2. sz. 1964., *Gönczi Ferenc*: A somogyi betyárvilág. Kaposvár, 1944., *Bálint Sándor*: A magyar népballada. Szeged, 1947., *Szabó Ferenc*: Betyárvilág Orosháza környékén a szabadságharc után. Szántó Kovács Múzeum évkönyve. Orosháza, 1959., *Uő.*: A dél-alföldi betyárvilág. Gyula, 1964., *Nagy Czirok László*: Pásztorélet a Kiskunságon. Bp. 1959., *Béres András*: Tiszántúli híres betyárok. Gyula, 1961. (Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványa, 26.), *Békés István*: Magyar ponyva pitaval a XVIII. század végétől a XX. század kezdetéig. Bp. 1966.